

Történelem érettségi adattár

*A polgári átalakulás, a
nemzetállamok és az
imperializmus kora
6. modul*

www.diakkapu.hu

2008. augusztus 26.

Tartalom

Bevezető	2
Érettségi témakörök	2
Fogalmak	2
Személyek	7
Kronológia	9
Topográfia	10
Térképek	11

Bevezető

Tananyagunk segédlet a történelem érettségire készülő diákok számára. A következő oldalakon a kétszintű történelem érettségien elvárt ismeretek gyűjteménye szerepel (fogalmak, személyek, kronológia, topográfia), melyet a központi kerettanterv alapján állítottunk össze.

Érettségi témakörök

TÉMÁK	VIZSGASZINTEK	
	Középszint	Emelt szint
6.1. A francia polgári forradalom politikai irányzatai, az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata	Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának alapkérdései. Az alkotmányos monarchia válsága és bukása.	A főbb irányzatok (pl. <i>alkotmányos monarchisták, girondiak</i>), valamint képviselők társadalmi és politikai elképzeléseinek összehasonlítása. A jakobinus diktatúra.
6.2. A napóleoni háborúk és a Szent Szövetség Európája		A napóleoni háborúk fordulópontjai (pl. <i>Moszkva, Lipcse</i>). A nagyhatalmi együttműködés céljai és rendszere a bécsi kongresszus nyomán.
6.3. A XIX. század eszméi	A korszak főbb eszmeáramlatainak (<i>liberalizmus, nacionalizmus, konzervativizmus és szocializmus</i>) jellemzői források alapján. A legfontosabb állam- és alkotmányjogi fogalmak (pl. <i>alkotmány, parlament, képviseleti rendszer, szavazati jog, hatalommegosztás</i>).	
6.4. Az ipari forradalom és következményei	Az ipari forradalom legjelentősebb területei (könnyűipar, nehézipar, közlekedés) és néhány találmánya. Az ipari forradalom teremtette ellentmondások (pl. <i>környezetszennyezés, életmódváltozás, a nyomor kérdése</i>).	Az ipari forradalom eredményeinek (pl. városiasodás, demográfiai robbanás) kibontakozása és egymásra hatása.
6.5. Nagyhatalmak és katonai-politikai szövetségek a századfordulón	Az USA kialakulása és nagyhatalommá válása. Németország nagyhatalommá válása. A balkáni konfliktusok okai.	A szövetségi rendszerek kialakulásának okai az első világháború előtt. Gyarmatok és gyarmattartók a századfordulón.
6.6. Tudományos, technikai felfedezések, újítások és következményeik	A második ipari forradalom alapvető vonásainak bemutatása. A technikai fejlődés hatása a környezetre és az életmódra konkrét példák alapján.	Az ipari forradalom legfontosabb találmányainak és felfedezőinek bemutatása (pl. <i>Benz, Edison, a robbanómotor, telefon</i>). A tudományos és technikai fejlődés hatása a társadalomra, a gondolkodásra, az életmódra és a környezetre.

Fogalmak

Alkotmány	Egy állam alaptörvénye. Az első tényleges írott alkotmányt 1787-ben, az USA-ban fogadták el. Magyarországon 1949-től van írott alkotmány. Több országban (pl. Nagy-Britannia) napjainkig sincs írott alkotmány, hanem ún. történeti alkotmány van, amely az ország történelme során kialakult legfontosabb törvényeken és különböző hagyományokon alapszik. Az alkotmány szabályozza az országban a hatalomgyakorlás rendjét, az állampolgárok jogait és kötelességeit, a közigazgatás rendszerét és a legfontosabb állami szervek működését.
Anarchisták	Az anarchizmus hívei.

Anarchizmus	Olyan, a 19. században megjelenő politikai irányzat, amelynek célja a társadalmi igazságosság megteremtése az egyenlőség megteremtésével és a magántulajdon, valamint az állam eltörlésével. Célja a teljes uralomnélküliség. A 20. század elején anarchisták több merényletet hajtottak végre.
Antant	Francia-angol-orosz katonai szövetség, amely a központi hatalmakkal szemben harcolt az első világháborúban. A 19-20. század fordulóján jött létre három kétoldalú szerződés megkötésével. A szövetség a nevét az 1904-es angol-francia szerződésről kapta (entente cordiale – „szívélyes megegyezés”).
Bérmunkás	Munkaerő, aki munkájáért fizetést, bért kap. Általában a gyárakban és a földeken dolgozókat hívják bérmunkásoknak.
Centrum	Olyan terület, amely a gazdasági fejlődés központja. A 16. században a felfedezésekkel és a manufaktúrák kialakulásával Európa atlanti partvidéke (Franciaország északkeleti, Anglia délkeleti része és Németalföld) vált centrumterületté, míg Közép-Európa periferiává. A 19. században centrumterületté vált az USA keleti partvidéke és Nyugat-Európában az ipari forradalomhoz szükséges nyersanyagokkal bíró területek. Centrumnak nevezzük még a politikai élet közepén, a jobb és baloldal között elhelyezkedő erőket is.
Civil társadalom	A római történelemben a római polgárok közösségét jelentette. A felvilágosodás idején a természeti állapottal szemben az egyének által önként létrehozott szerveződést értették alatta. Mai értelemben az államtól független társadalmi szerveződések együttese (pl. szakmai szervezetek, szakszervezetek, non-profit egyesületek, klubok, stb.), amelyeknek a demokrácia fenntartásában (is) komoly szerepük van.
Emigráció	Kivándorlás. A történelem során időnként egyes személyek vagy csoportok valamilyen kényszertől hajtva elhagyták hazájukat, és más területen telepedtek le. Nevezetesebb emigrációk: a francia forradalom idején külföldre menekültek a forradalommal egyet nem értők és azok, akiknek életét a forradalom fenyegette; a Rákóczi-szabadságharc, 1848-1849-es szabadságharc, az 1956-os forradalom veresége után kimenekültek. Ugyancsak emigrációnak nevezzük az emigránsok egy adott csoportját. Pl. a magyar 1956-os emigráció.
Forradalom	A forradalom gyors, mélyreható változásokkal járó jelenség. Több változata lehetséges: <ul style="list-style-type: none"> • Politikai: gyakran erőszakos cselekmények által kísért változás a hatalmi berendezkedésben. Általában a társadalom egy kisebb csoportja indítja a forradalmat, ennek ellenére nem államcsínyről van szó, mivel nemcsak a hatalmi szerkezetben bekövetkező változás a cél, hanem társadalmi gazdasági átalakulás is. Céljuk szerint megkülönböztetünk <ul style="list-style-type: none"> ○ polgári forradalmakat (pl. 1776, Amerika; 1789, Franciaország; 1848, Magyarország); ○ totalitárius rendszerek elleni forradalmakat (1956, Magyarország, 1981, Lengyelország, 1989, Románia stb.); ○ egyes országokban a kommunista hatalomátvételeket (pl. 1917, Oroszország) is forradalomnak nevezik. • Gazdasági: a gazdasági élet gyors, alapvető átalakulása. <ul style="list-style-type: none"> ○ Forradalomnak nevezték régebben az újkőkorban kb. tízezer éve végbement változást (élelmiszertermelés kezdete), bár az inkább egy lassú átalakulás volt, viszont hatásában döntő jelentőségű. ○ A 18. század végétől jelentkezett az ipari forradalom a gőzgép feltalálásával, amelyet azóta még több követett. • A kulturális, szellemi életben is bekövetkezhetnek forradalmak. Ilyennek tekinthető a reneszánsz vagy a reformáció is.
Gyár	Általában nagyméretű ipari üzem, amelyben a termeléshez gépeket használnak. Az első gyárak a 18. század végén az ipari forradalom idején jöttek létre.

Gyarmatbirodalom	Egy állam által birtokolt gyarmatok összessége. Az első gyarmatbirodalmat a spanyolok építették ki a 16. században (Latin-Amerika). A 18. században Anglia hozott létre gyarmatbirodalmat (Észak-Amerika, India, Ausztrália), amelynek területe az USA létrejöttével ugyan csökkent, de a 19. század végéig új gyarmatbirodalom jött létre India teljes bekebelezésével és afrikai hódításokkal. A 19. század végére Franciaország is gyarmatbirodalmat épített ki elsősorban Afrikában, majd ugyanitt Németország is, bár kisebb területeket szerzett meg.
Haszon	Profit vagy nyereség. Valamely gazdasági tevékenység során felmerült ráfordítások és a tevékenység révén szerzett bevételek különbsége. A tőkés a haszon reményében fekteti be pénzét.
Internacionálé	A munkásmozgalom segítésére létrehozott nemzetközi szervezetek neve. A 19. században két Internacionálé működött. A 20. század első felében a harmadik internacionálét (Komintern néven) a kommunista Oroszország hozta létre, ezzel szemben alakult meg egy szociáldemokrata Internacionálé is. Az Internacionálé egy munkásmozgalmi dal címe is.
Ipari forradalom	A 18. század végén induló gazdasági folyamat, amely a gőzgép alkalmazása révén nagyarányú átalakulást idézett elő az iparban és a társadalomban. A folyamat következményeképpen átalakult a közlekedés (vasút, gőzhajók), iparvárosok alakultak ki és megjelent a munkásosztály.
Jakobinus	A francia forradalom radikális, kispolgárokat képviselő politikai csoportja. Kezdetben klubként működtek. Nevüket onnan kapták, hogy gyűléseiket kezdetben a volt Szent Jakab kolostorban tartották. Főbb vezetőik Robespierre, Danton, Desmoulins és Marat voltak. 1793-1794-ben diktatórikus módszerekkel irányították Franciaországot. Nevükhöz fűződik a terror bevezetése, amelynek országszerte egy éve alatt több ezer halálos áldozata volt. Bukásuk után vezetőik többségét kivégezték vagy bebörtönözték.
Kapitalizmus	Társadalmi-gazdasági rendszer, amelynek működési alapja a magántulajdon. A megtermelt javak és szolgáltatások elosztása döntően a szabadon működő piacon történik. A kapitalista gazdaság alapeleme a tőke. Ezt befektetik, majd a befektetés haszna növeli a tőkét. Egy vállalkozás indításához szükséges tőkét banki hitellel is lehet pótolni. A kapitalizmus a 16. században, a földrajzi felfedezések és a manufaktúrák kialakulása idején jelent meg, és napjainkban is létezik.
Keresztényszocializmus	Konzervatív politikai irányzat, mely XIII. Leó pápa Rerum Novarum kezdetű enciklikájának megjelenése (1891) után alakult ki. A fő cél a polgári kapitalista társadalom elfogadhatóbbá tétele, a keresztény gondolkodásmód alapján olyan reformok bevezetése, amelyek csökkentik a társadalmi különbségeket és igazságtalanságokat. A keresztényszocializmus elvetette a liberalizmus individualizmusát, és a közösségre helyezte a hangsúlyt. A mozgalomnak köszönhetően keresztényszocialista pártok, szakszervezetek stb. jöttek létre a 20. század első felében.
Konzervativizmus	A francia forradalom idején megjelenő és napjainkban is létező politikai irányzat. Elgondolása szerint a társadalmat különböző vallási, politikai, kulturális stb. szokások, hagyományok irányítják. Ezeket a hagyományokat nem szabad szétzúzni reformok, változások nevében, hanem megtartani kell. A konzervativizmusnak több típusa is kialakult, egyes ágai elfogadják az óvatos reformokat, de létezik minden változást elutasító típusa is.
Középosztály	A 19. században megjelenő társadalmi csoport, amelynek tagjai magukat és családjukat színvonalasan képesek ellátni munkájukból. A vállalkozók, tanárok, hivatalnokok tartoztak a középosztályba kezdetben. A 20. században a jóléti társadalmak megjelenésével kiszélesedett a középosztály, és a társadalom nagyobb része tartozott a középosztályhoz.
Központi hatalmak	A Németországból, az Osztrák-Magyar Monarchiából, Bulgáriából és az Oszmán Birodalomból álló katonai szövetség az első világháborúban (1914-1918). A szövetség alapját az 1879-ben Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia által megkötött kettősszövetség adta, mely 1882-ben Olaszországgal hármasszövetséggé bővült (Olaszország viszont az antant oldalán lépett háborúba).
Liberalizmus	17-18. századi elméleti alapokon (felvilágosodás) kialakuló politikai eszmerendszer, amely elsősorban az egyénre és annak jogaira helyezi a hangsúlyt. Fő célja az egyéni szabadság az emberi és polgári szabadságjogok kiterjesztése és a jogegyenlőség megvalósítása útján. Az államberendezkedésben alapvetőnek tartják az alkotmányos rendszert és Montesquieu elméletét a hatalommegosztásról. A liberalizmus a 19. század meghatározó politikai irányzata volt, a 20. században befolyása csökkent (de nézetei érvényesültek más politikai irányzatok gondolkodásmódjában is).

Mezőgazdasági forradalom	A történelem során több alkalommal is jelentős változások történtek a mezőgazdaságban. Az első ilyen eseménysorozat, az élelmiszertermelés kezdete kb. tízezer évvel ezelőtt, az újkőkorban kezdődött (neolitikus forradalomnak szokták nevezni annak ellenére, hogy inkább lassú átalakulás volt). A második forradalmi változás a mezőgazdaságban a 18. századi angliai átalakulás volt, amelynek során elterjedt a vetésforgó használata, és megnövekedtek a termésátlagok, ami lehetővé tette az ipari nyersanyagok (gyapjú) nagyobb arányú előállítását, ezzel is megalapozva az ipari forradalmat.
Monopólium	Kizárólagossággal bíró (tehát versenytárs nélküli) szereplő (vállalat) a gazdasági élet egy területén. Monopolhelyzetbe többféleképpen kerülhet egy vállalat: több vállalat szövetségével, összeolvadásával; a versenytársak megszűnésével; állami közbeavatkozással stb. A kapitalista gazdaság fejlődése során a monopóliumok a 19. század végén alakultak ki. Monopóliumnak nevezzük egy áru kizárólagos forgalomba hozatali jogát is (pl. a középkori magyar királyok volt Magyarországon a sókereskedelem monopóliuma).
Nacionalizmus	19. században kialakult politikai nézetrendszer, a nemzetivé válás ideológiája. Fő elképzelései: <ul style="list-style-type: none"> • a nemzet fogalmának középpontba helyezése; • a nemzeti identitás fontosabb más csoportokhoz (pl. társadalmi csoport, vallás stb.) való tartozásnál; • nemzet és állam egysége. <p>A nacionalizmus szélsőséges, más nemzeteket lekicsinylő formája a sovinizmus, amely a 19. század végén jelentkezett.</p>
Nemzet	A középkorban a földbirtokkal és kiváltságokkal bíró nemességet értették a nemzet fogalma alatt. A jobbágság és a polgárság nem tartozott a nemzet fogalmához, tehát alapvetően nem etnikai jellegű volt a fogalom. A modern nemzet fogalma a francia forradalom idején jelent meg: minden Franciaországban élő embert azonos jogú polgárnak, a nemzet tagjának tekintettek, származásától, nyelvi hovatartozásától függetlenül. Ezt nevezzük államnemzeti felfogásnak, amely Nyugat-Európa számos más államában is létrejött. Közép- és Kelet-Európában az eltérő történelmi fejlődés (nagy birodalmakban több etnikum élt, sokszor keverten, míg Nyugat-Európában általában egy országban egy etnikum vált uralkodóvá a történelem során) miatt a kultúrnemzet fogalma alakult ki nem az állam az elsődleges a nemzeti identitás szempontjából, hanem a közös nyelv, kultúra, származás, történelem.
Nemzetállam	Olyan állam, amelyben a lakosság etnikai összetétele homogén. Az állam határai egybeesnek a lakosság többségét adó nemzet etnikai határaival. A mai nemzetállamok a 18-20. században jöttek létre önálló területek egységesedésével (Németország, Olaszország) vagy nagyobb országokból való kiszakadással (az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása pl.), míg más nemzetállamok a már korábban is meglévő területi keretek között jöttek létre (pl. Franciaország).
Parlamenti rendszer	Olyan államirányítási forma, amelyben az országos jelentőségű ügyeket egy választott parlament tagjai vitatnak meg, és az ország vezetése, a parlament döntéseit figyelembe véve kormányoz. A parlamenti rendszerek kialakulása a rendi országgyűlésekkel kezdődött a 13. században Nyugat-Európában. A 17. századi Angliában az alkotmányos monarchia megjelenése (amely megszüntette az abszolutizmust) és a cenzusos választójog jelentette a következő lépést. A 19. században a választójoghoz szükséges cenzus csökkentésével, majd az általános választójog bevezetésével erősödtek tovább a parlamenti rendszerek, míg a 20. században a végső lépést a nő választójogának megadása jelentette.
Periféria	Olyan terület, amely a gazdaságilag a centrumhoz kapcsolódik, fejlődése annak függvénye. A centrumhoz képest gazdaságilag elmaradott. A 16. században Közép- és Dél-Európa vált perifériává.
Polgárháború	Egy országban vívott háború, amelynek célja a politikai hatalom.
Polgári szabadságjogok	Olyan jogok, amelyekkel (emberi jogain túl) minden ember rendelkezik akár egyénileg, akár közösségben. A fontosabb polgári jogok: gyülekezési jog, egyesülési jog, szólás- és sajtószabadsághoz való jog, vallás- és lelkiismereti szabadsághoz való jog. A polgári szabadságjogokat elsőként az Ember és Polgár Jogainak Nyilatkozata fejtette ki 1789-ben a francia forradalom elején.
Proletár	Alsóbb társadalmi réteg tagja. Az ókor Rómában így jelölték a szegényeket. A 19. században a proletariátus fogalmát Marx használta a munkásosztály meghatározására. Ebben az értelemben a tőkésekkel szemben álló elnyomottakat jelentette.

Reakció	Olyan politikai törekvés, amely a már túlhaladott, elavult, megszüntetett struktúrákhoz (pl. 1848 után a jobbágyrendszerhez) való visszatérést akarja elérni. A reakció először Napóleon legyőzése után jelentkezett, és a francia forradalom előtti állapotok helyreállítására törekedett.
Részvénytársaság	Gazdasági társaság, amely meghatározott számú és névértékű részvénnyel alakul. Általában nagyobb méretű (és emiatt nagyobb tőkét igénylő) vállalkozások formája. A részvények jelentik a társaság alaptőkéjét. Aki a részvényt megveszi, jogot szerez arra, hogy részvényei arányában a társaság döntéseinek meghozatalában részt vehessen. A részvénytársaságok a 19. században alakultak ki.
Szabad verseny	A kapitalizmusban az áruk (és előállítók) versenyeznek egymással a piacon a fogyasztókért. Emiatt a vállalatoknak a lehető leghatékonyabban kell működniük. A verseny akkor szabad, ha az állam nem befolyásolja, akadályozza ezt a versenyt. A szabad verseny korlátozása sokszor torzulásokhoz vezet. A klasszikus szabadversenyos kapitalizmus a 19. században működött, a század végén a monopóliumok megjelenésével (és azok állami támogatásával) a verseny korlátozódott.
Szakszervezet	Munkavállalók szervezete, amelynek célja tagjai számára előnyök elérése a munkáltatóval szemben. Jellemzően egy-egy szakma munkavállalóinak érdekképviseletét látják el. A szakszervezetek a 19. század első felében alakultak ki a gyári munkások körében. Fő céljaik a következők voltak: magasabb bér, alacsonyabb munkaidő, jobb munkakörülmények, női- és gyermekmunka korlátozása stb. Fő nyomásgyakorló eszközüik a sztrájk (munkabeszüntetés) és tüntetések voltak. Kezdetben a munkaadók nem szívesen tárgyaltak a szakszervezetekkel, inkább az államhatalom segítségét vették igénybe, ez később megváltozott. A 20. században rendszerint nagy szakszervezeti tömörülések jöttek létre a hatékonyabb fellépés érdekében.
Szociáldemokrácia	A munkásmozgalom egyik irányzata. A 19. században jött létre marxista alapokon, így egyik fő törekvése a szocializmus kialakítása volt. A 20. század elejére azonban a választójog szélesítésével több nyugat-európai országban bejutottak a parlamentbe. Emiatt a szociáldemokrácia több ágra szakadt: egy részük fokozatosan elfogadta a kapitalizmust és a demokratikus parlamenti rendszert, csupán annak jobbá tételét akarta elérni. A másik ága (főleg Közép- és Kelet-Európában) viszont továbbra is a proletárdiktatúra megteremtését tekintette céljának. (A szakítás másik oka az első világháború idején az volt, hogy a szociáldemokraták egyik csoportja nemzeti alapokon támogatta a háborút, míg másik csoportja elutasította.) A modern szociáldemokrácia az előbbi felfogását követi. Fő célja a jóléti ellátórendszerek szélesítése, a szolidaritás, az esélyegyenlőség megteremtése.
Szocializmus	19. században kialakult politikai eszmerendszer. Gondolkodásának középpontjában a társadalmi egyenlőség és igazságosság áll. Célja a termelőeszközök feletti társadalmi ellenőrzés és a megtermelt javak igazságos elosztásának megteremtése. A nézetrendszer a 19. században kezdett kialakulni. Először az utópikus szocialisták fogalmazták meg céljaikat (egyenlőség, igazságosság, kizsákmányolás megszüntetése), majd Marx fejtette ki nézeteit. Utóbbi munkásságán alapult sokáig a szocializmus gondolkodásmódja. Az 1917-ben Oroszországban és a második világháború után Közép-Európában és Ázsiában létrejövő marxista-leninista alapokon álló diktatúrák szocialistának nevezték magukat, bár a szocializmus elveiből keveset valósítottak meg.
Szociálpolitika	A politika egyik ága, a társadalom működését igyekszik befolyásolni az állami elosztás és újraelosztás eszközeivel. Célja a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése, az esélyegyenlőség növelése. Az állam a 19. század végén alkalmazott először szociálpolitikát a beteg- és nyugdíjbiztosítás bevezetésével több európai államban.
Terror	Erőszak alkalmazása megfélemlítés céljából. Állami szinten terrort először a jakobinus diktatúra alkalmazott a francia forradalom idején (1793-1794) ellenfelei ellen. A 20. századi kommunista és náci diktatúrák ugyancsak az állami terrort alkalmazták a lakosság megfélemlítésére, illetve ellenségeik kiirtására. A 20. században azonban nemcsak az állam alkalmazta a terror eszközeit, hanem különböző politikai szervezetek is használták céljaik elérésére (IRA, ETA, Vörös Hadsereg Frakció, Al-káida stb.). A nemzetközi terrorista szervezetek működése napjainkban is aggasztó jelenség.
Tőkés	Olyan személy, aki a rendelkezésére álló pénzeszközöket vállalkozásokba fekteti be.

Tömegkultúra	Mindenki számára elérhető, megérthető, elsajátítható kultúra, amely a magaskultúránál alacsonyabb szintű. A 19. század végén jelentkezett az iparosodás és urbanizáció elterjedésével, majd a 20. század első felében a rádió és a filmgyártás (majd a század második felében a televízió) megjelenésével egyre nagyobb hangsúlyt kapott. A tömegkultúra közlésnyelve általában leegyszerűsített, hogy mindenki megérthesse. A tömegkultúrában fokozottan van jelen az üzlet, ami szintén az egyszerűsítés irányába hat.
Utópia	Elképzel, jövőbeli tökéletes társadalom, illetve az azt leíró mű. Egy sor irodalmi és filozófiai alkotás ír le utópisztikus társadalmakat. A műfaj nevét 16. századi angol szerző, Morus Tamás Utópia című művéről kapta. A 19. században az első szocialista gondolkodók (Owen, Saint-Simon, Fourier) nézeteit nevezzük utópikus szocializmusnak
Vállalkozó	Olyan személy, aki kockázatot vállalva nyereségszerzésre törekszik a gazdasági élet valamely ágában történő befektetés révén.

Személyek

Bismarck, Otto von	19. századi konzervatív német államférfi, porosz és német kancellár. Diplomata volt, majd 1862-től porosz kormányfő lett. Célja az egységes Németország megteremtése volt, porosz vezetéssel és a Habsburgok nélkül. Célját az 1866-os porosz-Habsburg és az 1870-1871-es francia-porosz háborúban érte el. 1871-től 1890-ig Németország kancellárja volt. Egységesítette a közigazgatást, egységes pénzt vezetett be, közös jegybankot hozott létre. Külpolitikája arra irányult, hogy Németország szerepét biztosítsa. Ennek érdekében szövetségre lépett az Osztrák-Magyar Monarchiával (1879), majd Olaszországgal (1882), igyekezett szoros kapcsolatot tartani Oroszországgal, valamint Angliával (emiat nem erőltette nagyobb német flotta építését).
Cavour, Camillo	19. századi olasz államférfi, piemonti miniszterelnök, az olasz egység egyik megteremtője. Az 1850-es években lett szárd-piemonti miniszterelnök. Belépett a krími háborúba (1853-1856), majd 1859-ben III. Napóleonnal szövetségben részt vett a francia-szárd-piemonti-Habsburg háborúban, amelyben a Habsburgok veseséget szenvedtek. III. Napóleon azonban békét kötött Ferenc Józseffel, és a Szárd-Piemonti Királyság csak Lombardiát kapta meg, Velencét nem. Cavour lemondott, majd 1860-ban ismét miniszterelnök lett. Még ez évben több közép-itáliai állam és (Garibaldi tevékenységének köszönhetően) Dél-Itália csatlakozásával létrejött Olaszország.
Danton, Georges Jacques	Francia ügyvéd, jakobinus politikus. 1789-ben részt vett a forradalom kihoztásában, majd a Jakobinus Klub tagja lett. Rendszerint a legszélsőségesebb álláspontot foglalta el. 1792-ben igazságügyi miniszter. A terror egyik kezdeményezője (névéhez fűződnek az 1792-es "szeptemberi mészárlások" pl. még a jakobinus diktatúra előtt), de nem tartozott a jakobinus diktatúra felső vezetéséhez. Nézetkülönbségeik miatt Robespierre 1794-ben kivégeztette.
Edison, Thomas Alva	19-20. századi amerikai feltaláló üzletember, nevéhez (illetve laboratóriumához, ahol többen is dolgoztak) ezernél is több találmány fűződik. Leghíresebb találmányai közé tartozik a szénszálas izzó, hengeres fonográf, létrehozta a világ első áramfejlesztő és elosztó telepét, tökéletesítette a telefont (szénpormikrofon), a távirót és az írógépet.
Garibaldi, Giuseppe	19. századi olasz katona és hazafi, az egységes Olaszország egyik megteremtője. Tengerészként dolgozott, majd az 1830-as években csatlakozott az egységes Olaszország létrehozásán dolgozó mozgalomhoz. A mozgalom bukása után Dél-Amerikába menekült. 1848-ban tért haza, részt vett a Habsburg-ellenes háborúban, majd 1849-ben a Római Köztársaság katonai vezetője lett. A vereség után az USA-ba menekült. Részt vett az 1859-es Habsburg-ellenes háborúban, majd 1860-ban kb. 1000 emberrel partra szállt Szicíliában, és hamarosan elfoglalta a Nápolyi és Szicíliai királyságot, amelynek területe csatlakozott Olaszországhoz. Később célja Róma megszerzése volt, ami azonban csak 1870-ben történt meg.
I. Miklós	Orosz cár 1825-1855 között, leverte az 1830-as lengyel felkelést, majd 1849-ben csapatokat küldött Ferenc Józsefnek a magyar szabadságharc leverésére. A krími háborúban (1853-1856) elszenvedett vereség hatására öngyilkos lett.

III. Napóleon	Francia politikus, majd császár (1852-1870), Napóleon unokaöccse. Az 1830-as évektől a bonapartisták (Napóleon hívei) élére állt, és többször is megpróbálta átvenni a hatalmat Franciaországban, eredmény nélkül, végül börtönbe zárták. 1846-ban megszökött, 1848-ban tért vissza Franciaországba, ahol az év végén köztársasági elnökké választották. 1851-ben államcsínyt hajtott végre, majd 1852-ben császár lett. Uralkodása idején fejlődött a gazdaság, és kibontakozott az ipari forradalom. A kezdeti erősen diktatórikus jellegű hatalomgyakorlás az 1860-as években enyhült. Részt vett a krími háborúban (1853-1856), majd 1859-ben a Szárd-Piemonti Királyság oldalán a Habsburgok ellen harcolt, mindkétszer sikerrel. 1870-ben azonban vereséget szenvedett a poroszoktól, ami a császárság bukását is jelentette.
Jefferson, Thomas	18-19. századi amerikai (virginiai) földbirtokos, ügyvéd, politikus. A függetlenségi háború idején a Kontinentális Kongresszus tagja, 1776-ban ő fogalmazta meg a Függetlenségi Nyilatkozatot. Később Virginia kormányzója, külügyminiszter, majd 1801-1809 között az Egyesült Államok harmadik elnöke volt. Elnöksége után megalapította a Virginia Egyetemet.
Lincoln, Abraham	19. századi amerikai ügyvéd politikus, államférfi, az USA elnöke 1861-1865 között. Farmercsaládból származott, fizikai munkát végzett, majd letette az ügyvédi vizsgát. Hamar politizálni kezdett, a rabszolgatartást már fiatalon elenyezte. Illinois-ban, majd az USA Kongresszusában lett képviselő. 1860-ban a Republikánus Párt első elnöke lett. Az 1861-1865 között zajló polgárháború idején célja az USA egyben tartása volt. A háború során felszabadította a déliek kezén lévő rabszolgákat. 1865-ben egy merénylő lelötte.
Marx, Karl	19. századi német filozófus, közgazdász, a marxizmus névadója. Polgári családból származott, jogi és filozófiai tanulmányokat végzett. A munkások helyzetével és a kapitalizmussal foglalkozott. Fő műve a Tőke, amelyben a kapitalizmus működését kritizálja. Nézetei szerint a munkásosztálynak forradalom útján át kell vennie a hatalmat, és a termelőeszközöket közös tulajdonba kell vennie (kommunizmus), mert a kizsákmányolás így szüntethető meg. Nézetei nyomán jöttek létre a munkáspártok.
Metternich, Klemens von	Német államférfi, politikus, a Habsburg Birodalom kancellárja a 19. század első felében. A napóleoni háborúk idején a Habsburg Birodalom diplomatájaként tevékenykedett, majd párizsi nagykövet, végül 1809-től külügyminiszter lett. Az 1814-1815-ös bécsi kongresszuson főszerepet játszott. Későbbi pályafutása során igyekezett a kongresszus eredményeit védelmezni. A magyar reformkor során a reformpártiak törekvéseinek akadályozójaként tűnt fel, többször is a nyílt abszolutizmus eszközeinek segítségével.
Napóleon (Bonaparte)	Francia hadvezér, politikus, államférfi a 18-19. század fordulóján, francia császár. Korzikán született, majd tüzértiszt lett. A francia forradalom alatt, a jakobinus diktatúra idején lett tábornok. 1796-ban Itáliába küldték, itteni sorozatos sikereivel megalapozta hírnevét és befolyását. 1799-ben államcsínnyel átvette a hatalmat Franciaországban; kezdetben konzulként, 1804-től császárként. Rendezte a helyzetet a forradalom által feldúlt országban: közigazgatási, jogi, oktatási, gazdasági reformokat hajtott végre. Külpolitikáját folyamatos háborúk jellemezték, amelyeket rendre sikerrel fejezett be, és Európa ura lett, csak Anglia és Oroszország állt ellent. 1812-es hadjárata Oroszország ellen kudarccal végződött, és az 1813-as lipcei vereség utáni évben le kellett mondania. A győztes európai hatalmak Elba szigetére száműzték. Innen 1815-ben visszatért, ám Waterloonál végleg vereséget szenvedett. Szent Ilona szigetén halt meg 1821-ben.
Robespierre, Maximilien de	Francia ügyvéd, politikus, forradalmár, a jakobinus diktatúra vezetője 1793-1794-ben. 1789-ben az utolsó rendi gyűlés (majd nemzetgyűlés) tagja lett. 1790-től a jakobinus klub elnöke lett. 1792-től a konventben a jakobinus képviselők vezetője. 1793-ban vezetésével a jakobinusok átvették a hatalmat. A Közjóléti Bizottság elnökeként a jakobinus diktatúra vezetője lett. A jakobinus terror egyik fő felelőse. Minden ellenállást leverte. Leszámolt a jakobinus csoporton belül a nála radikálisabbakkal és a mérsékelttekkel (pl. Danton) is. Végül személye ellen a konventben szervezkedés kezdődött, és 1794. július 28-án kivégezték.
Stephenson, George és Robert	Angol mérnökök. George S. tervezte az első, Stockton és Darlington közötti vasútvonal mozdonyait (1825). 1829-es Rocket nevű mozdonyuk volt az első tulajdonképpen „modern”, könnyen használható, megbízható gőzmozdony.
Viktória királynő	Nagy-Britannia és Írország királynője 1837-1901 között. Hosszú (64 éves) uralkodása egy egész korszakot jelentett: a viktoriánus korszak róla kapta nevét Uralkodása idején Anglia fénykorát élte, a világ vezető ipari hatalma volt, a legnagyobb gyarmatbirodalom és a tengerek ura. Erős vallásossága hatott a kor közízlésére, erkölcsi felfogására is.

Washington, George	Amerikai (virginiai) földbirtokos, hadvezér, politikus. A hétéves háború idején (1756-1763) tisztként szolgált. 1775-1783 között az USA függetlenségi háborújában főparancsnokként vezette az amerikai csapatokat. 1789-1797 között az USA első elnöke volt.
Watt, James	Skót mérnök, feltaláló a 18-19. században. Továbbfejlesztette a korábbi gőzgépeket. Találmányai nyomán a korábban gyenge hatásfokkal működő gőzgépek használhatóvá váltak ipari alkalmazásra. Így Watt gőzgépe az ipari forradalom kezdetét jelentette.
XVI. Lajos	Francia abszolutista király 1774-1792 között. 1788-ban a fenyegető államcsőd és az ellenzéki követelések hatására összehívta a rendi gyűlést, amely 1789-ben nyílt meg. A harmadik rend által követelt alkotmány kidolgozásába csak a Bastille július 14-i ostroma (a forradalom kezdete) után egyezett bele. Kezdetben úgy tűnt, egyetért az alkotmányos változásokkal, ám 1791-es sikertelen szökési kísérlete megmutatta, hogy valójában ellenzi azokat. A következő időben levelezést folytatott abszolutista uralkodókkal hatalma visszaállítása érdekében. 1792-ben letartóztatták, majd 1793. január 21-én kivégezték.

Kronológia

1776	Az USA Függetlenségi Nyilatkozatának elfogadása a II: Kontinentális Kongresszuson Philadelphiában, július 4-én. A nyilatkozatot döntően Thomas Jefferson írta, aki a dokumentumban a felvilágosodás, különösen Rousseau gondolatait használta fel (társadalmi szerződés, népfeltség elve, emberi jogok).
1783	Az USA függetlenségi háborújának lezárása, a párizsi béke. Az USA függetlenségét elismerte Anglia, Louisiana nagy része pedig Spanyolország kezébe került. Kanada viszont angol gyarmat maradt.
1789	Július 14-én a párizsi nép megostromolta a Bastille-t, egy várbörtönt, ahová az abszolutizmus ellenfeleit zárták korábban. Ez az esemény lett a francia forradalom kezdete.
1794	A "thermidori fordulat": a jakobinusok diktatúráját megbuktatta a Konvent, a jakobinus vezetőket kivégezték. A forradalom irányítását a nagypolgárság vette át.
1814-1815	A bécsi kongresszus időszaka. Az 1792-ben indult Franciaország elleni háborúsorozat (az 1797-től kezdődő időszaka viseli a "napóleoni háborúk" elnevezést) végén újrarajzolták az európai államhatárokat, és rendezték a hatalmi viszonyokat. Létrehozták a Szent Szövetséget, amelynek célja az esetleges újabb forradalmak elkerülése volt. A szövetségbe Európa csaknem valamennyi állama belépett. Így a szövetség 1848-ig akadályozta a polgári, alkotmányos berendezkedésű nemzetállamok kialakulását.
1830	A júliusi forradalom Franciaországban, mely megdöntötte X. Károly, és ezzel a Bourbon-dinasztia uralmát. A forradalom nyomán az Orleans-i ághoz tartozó Lajos Fülöp került a trónra. Franciaország alkotmányos monarchia lett.
1848	A "népek tavasza". 1848 februárjától forradalmi hullám söpört végig Európán. Az eseménysorozat Palermóban kezdődött, majd végigsöpört Itálián, Franciaországon, majd a német területeken és a Habsburg Birodalomban. A követelések általában mindenütt hasonlóak voltak: nemzetállam (különösen a széttagolt Itáliában és a német területeken), alkotmányos, polgári rendszer (kivételek: Franciaország). A felkelések elsöpörték a Szent Szövetséget, azonban céljukat nem érték el. Az abszolutista uralkodók átmeneti meggyengülés után mindenütt erőre kaptak, és (általában csapataik ereje révén) sikerrel nyomták el a forradalmi mozgalmakat, legkésőbb 1849-ben.
1853-1856	A krími háború Oroszország és az Oszmán Birodalom, valamint az utóbbit támogató francia-angol-piemonti csapatok között. A háborút Oroszország elveszítette, így a párizsi békében elvesztette a Duna torkolatvidékét, és csökkent európai befolyása.
1861-1865	Észak és Dél háborúja az USA-ban. A két fél között a rabszolgatartásban mutatkozó különbség többször is konfliktusokat okozott, majd 1860-ban a rabszolgatartó déli államok többsége kilépett az USA-ból. Polgárháború kezdődött, amelyet végül az USA-t egyben tartani akaró iparosodottabb és nagyobb lakosságú Észak nyert meg Lincoln elnök vezetésével. A háború következményeként megszűnt a rabszolgatartás az USA-ban.
1866	Porosz-Habsburg háború. A két fél célja annak eldöntése volt, hogy melyikük irányíthassa a német területeket. Bismarck porosz kancellár szövetségesre lépett az egységesülő Olaszországgal, amely Velencét akarta megszerezni a Habsburg Birodalomtól. A königgrätzi csatában a porosz csapatok tönkrevették a Habsburg-sereget, így Ferenc József az olasz fronton aratott győzelmek ellenére kénytelen volt elismerni vereségét. Velencét megkapták az olaszok, míg a Habsburgok elismerték az Északnémet Konföderáció létrejöttét, és hogy az egységesülő Németországból kimaradnak.

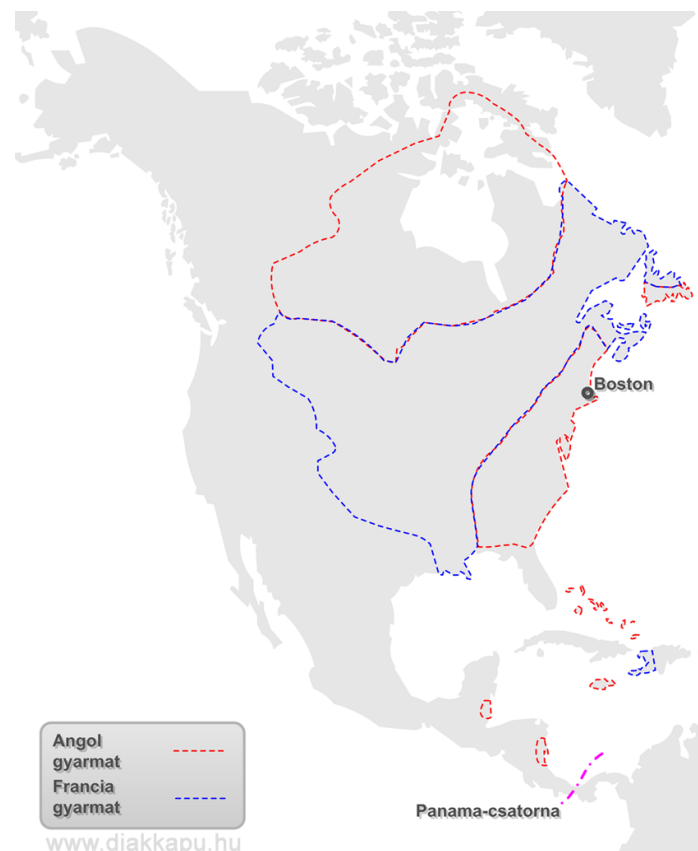
1870	Francia-porosz háború. III. Napóleon ellenkezése ellenére Franciaország hadat üzent Poroszországnak, amely német szövetségesei segítségével szeptember 2-án Sedannál győzelmet aratott. A háború a következő év elejéig tartott, de a csata után egyértelművé vált, hogy Franciaország nem tudja megakadályozni az egységes Németország létrejöttét. Olaszország csapatai bevonultak Rómába.
1871	Az év elején Versailles-ban kikiáltották a Német Császárságot. Ezzel létrejött az egységes Németország porosz vezetéssel. Megkötötték a francia-német békét, amelyben Elzászt és Lotharingiát Németországhoz csatolták.
1882	Olaszország csatlakozott a Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia által alkotott kettős szövetséghez, így létrejött a hármas szövetség. A szövetség stabilitását megkérdőjelezték Olaszország és az Osztrák-Magyar Monarchia balkáni érdekkellentétei.
1907	Orosz-angol szövetségkötés. Ennek révén befejeződött az antant, a központi hatalmakkal szemben álló államok szövetségének kialakulása (I. még 1892: francia-orosz szerződés, 1904: entente cordiale: angol-francia szerződés). Elkezdődött a Ford T-modelljének gyártása.

Topográfia

Angol és francia gyarmatok Észak-Amerikában	Anglia Észak-Amerika keleti tengerpartján hozott létre a 17-18. században 13 gyarmatot, Franciaország Kanadát és a Mississippi mentén Louisianát. Franciaországnak az 1756-1763 közötti héteves háború végén mindkettőről le kellett mondania Anglia javára. Az 1775-1783 között zajló amerikai függetlenségi háború végén a 13 angol gyarmat elszakadt Angliától (USA), Kanada azonban angol kézen maradt. Louisiana nagy része Spanyolországé lett, 1800-ban Napóleon kezébe került, aki három évvel később eladta az USA-nak.
Boston	Város az USA-ban, Massachusetts államban. A 1630-ban alapították angol puritán telepesek. Itt alapították a Harvard Egyetemet, az USA első egyetemét. Hamarosan fontos kikötővárossá, az észak-amerikai angol gyarmatok legfontosabb településévé vált. 1773-ban az angol hatóságok által kivetett teavám elleni helyi tiltakozó akció ma a "bostoni teadélután" néven ismert. A város környékén kezdődtek az amerikai függetlenségi háború harcai is.
Elzász-Lotaringia	Történelmi régiók Franciaország és Németország határán (Elzász a Rajna és a Vogézek között, Lotaringia Elzász mellett, attól északnyugatra helyezkedik el). A terület történelmi fejlődése 843-as verduni szerződéssel kezdődött, amelyben Nagy Károly unokái a Frank Birodalmat három részre osztották. A középső területeket Lothar kapta, (innen Lotaringia neve) birodalma a mai Hollandiától Közép-Itáliáig húzódott. Hamarosan azonban a középső birodalom Itáliától északra fekvő területeit a Nyugati és a Keleti Frank Királyság osztotta fel egymás között. Ezzel kezdődött a francia és a német területek harca a közbülső területekért, amelyek két tartománya lett Elzász és Lotaringia. Ezek sokáig a Keleti Frank Királyság és utóda, a Német-Római Császárság területéhez tartoztak, majd a 17. században XIV. Lajos fokozatosan meghódította őket. 1871-ben a porosz-francia háború végén a két tartományt az újonnan létrejött Német Császársághoz csatolták. 1919-ben a versailles-i békében Franciaország visszaszerezte Elzász-Lotaringiát, majd 1940-ben Hitler ismét Németországhoz csatolta. Németország háborús vereségével újfent Franciaország része lett a két tartomány.
Krím-félsziget	Félsziget a Fekete- és az Azovi-tenger között Ukrajnában. Az ókor görögök gyarmatvárosokat alapítottak a félszigeten, majd a Római Birodalom része lett. A népvándorlás korában különböző nomád népek uralták, majd a tatárok uralma alá került. A középkor végén került az Oszmán Birodalom fennhatósága alá. 1774-ben, I. (Nagy) Katalin cárnő uralkodása idején hódította meg Oroszország. Az 1853-1856-os, orosz vereséggel végződő krími háború színhelye volt. A második világháborúban 1941-1944 között német megszállás alatt volt.
Németország (Német Császárság)	A 19. században létrejött egységes német állam. Korábban a Német-Római Császárság egymástól gyakorlatilag független kisebb-nagyobb államokból állt 1806-os megszűnéséig. Ezt a helyzetet erősítette meg az 1814-1815-ös bécsi kongresszus, bár a független államok számát csökkentették. A következő időszakban az éledő nacionalizmus hatására egyre erősebb lett az akarat a nép körében az egység megteremtésére. Először 1848-1849-ben próbálkoztak meg ezzel, liberális alapokon nyugvó alkotmány kidolgozásával, de a kísérlet elbukott a vitákon és az érintett uralkodók ellenállásán. Az 1860-as években Poroszország Bismarck vezetésével először a Habsburg Birodalmat győzte le és szorította ki a német egységből, 1871-ben pedig Franciaország legyőzése után létrejött az egységes Német Császárság.

Olaszország	Itália a Nyugatrómai Birodalom bukása után nem volt egységes terület. A feléledő nacionalizmus hatására a 19. században egyre többen akarták az olasz egységet megteremteni. Ennek egyik kiindulópontja a Szárd-Piemonti Királyság lett. Az 1848-1849-es kísérletek Olaszország megteremtésére elbuktak, elsősorban a Habsburg Birodalom túlereje miatt. 1859-ben azonban a Habsburg Birodalom ellen Franciaországgal szövetségben vívott háború végén Piemont megkapta Lombardiát, majd 1860-ban több közép-itáliai állam csatlakozott, valamint Garibaldi elfoglalta Dél-Itáliát. Létrejött Olaszország, amelyhez Velencét 1866-ban sikerült megszerezni, Rómát pedig 1870-ben.
Panama-csatorna	Közép-Amerikában, Panamában található mesterséges vízi út az Atlanti- és a Csendes-óceán között. 77 km hosszú. Építését franciák (a szuezi-csatorna építtetője, Ferdinand de Lesseps) kezdték az 1880-as években, de a kivitelezési nehézségek, a betegségek, valamint a korrupció ("panamázás") miatt a vállalkozás elbukott. A csatornát végül az USA építette meg, 1914-re készült el.
Piemont	Régió Észak-Olaszországban a francia és a svájci határnál. A terület egyik része volt az 1720-ban létrejött Szárd-Piemonti Királyságnak, amely a magva lett az egységes Olaszországnak (ld. ott).
Szuezi-csatorna	Egyiptomban, a Sínai-félsziget nyugati részén a Földközi- és a Vörös-tenger között épült mesterséges vízi út. Ferdinand de Lesseps vezetésével egy francia társaság építette a csatornát 1859-1869 között. A 20. század második felében több alkalommal is harci konfliktusok színtere volt (1956: angol-francia-izraeli, 1967: izraeli támadás).
Vendée	Megye Nyugat-Franciaországban. A francia forradalom idején, 1793-ban a szomszédos területekre is áttérjedő királypárti felkelés tört ki a térségben, amit a jakobinus diktatúra csak nagy nehézségek árán tudott leverni.
Waterloo	Település a mai Belgiumban. 1815-ben Wellington angol hadvezér itt mért végleges vereséget Napóleonra.

Térképek

Olaszország	---
Krím-fsz.	---
Németország	---
Vendée	---
Elzász- Lotaringia	▨
Piemont	▨

www.diakkapu.hu

